

Іван ХОМА,

orcid.org/0000-0003-4607-7065

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, музеєзнавства і культурної спадщини
Національного університету «Львівська політехніка»
(Україна, Львів) khomaivan@ukr.net

ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ НА ТЛІ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті розкрито громадську діяльність Євгена Коновальця під час навчання в університеті. А саме, діяльність у пожежному товаристві «Сокіл» та читальні «Просвіти» в Зашкві, філії «Просвіти» імені Маркіяна Шапкевича у Львові, а також «Українському студентському союзу». Встановлено, що в кожній із цих організацій Коновалець поступово займав місце одного із тих, хто брав участь в організації управління та розвитку цих структур українського молодіжного громадянського суспільства напередодні Першої світової війни. Оскільки ці організації фактично створювались як опора для українського громадського-політичного руху на тлі складних відносин з поляками, то відповідно в такому ж напрямку спостерігається діяльність Коновальця.

Ключові слова: Євген Коновалець, «Просвіта», «Сокіл», «Український студентський союз».

Іван ХОМА,

Ph D (History), Associate Professor of Department
History, Museology and Cultural Heritage,

Lviv Polytechnic National University (Ukraine, Lviv) khomaivan@ukr.net

THE PUBLIC ACTIVITY OF YEVHEN KONOVALETS ON THE BACKGROUND OF UKRAINIAN-POLISH RELATIONS ON THE EVE OF THE FIRST WORLD WAR

The article concerns Yevhen Konovalets, a key figure of the Ukrainian national-liberation competitions. The way of his integration into the Ukrainian public life of Galicia in 1909 – 1913, which content was defined by international relations with Poles, is investigated. The disclosed problem allows the readers to understand the phenomenon of Konovalets within the national liberation competitions of the XX century.

The research covers the university years of Konovalets' activity. It is shown that by the time of his entrance of the university he already was a participant of the public life in his native village of Zashkiv wherein he joined in the activity and development of the Ukrainian physical culture society «Sokil» («Falcon») and Prosvita Society reading room. In particular, a very important fact was that Konovalets often reads his scientific reports with quotations and references befo the library's visitors. In the result, Konovalets together with the socially active village-mates organised a centre of Ukrainian national life there which – by the time of 1912 – was among the best in Lviv region. In Zashkiv the reading activity of the Prosvita Society library was restored, the organization «Sokil» was created, «Sil'skyi hospodar» society was founded and a credit society was formed.

Having well mastered the work of a primary link of the national life, Konovalets in the end of 1912 was elected to the administrative bode of the Ukrainian student's union, and in the beginning of 1913 he was elected to the main leadership of a branch of Shashkevych Prosvita Society. Besides, in the structure of Ukrainian student's union Konovalets was a member, an assistant, and – from April, 1913 – the chairman of the IV section which united students who were adherents of the Ukrainian national-democratic party. The basic themes which he develops in his public work are connected with the organisation of educational work among the Ukrainian population of Lviv region and, also, the struggle for the Ukrainian university. In Konovalets' activity a desire and an ability to analyze the situation and then to publicly represent before listeners are his eminent features, which he demonstrated in his reports at different levels of the Ukrainian national life.

In general, all the above said allowed Konovalets in his student years to occupy the key positions in the educational and political life Galicia's youth. From the view of Konovalets' further activity, it gives the chance to understand that he was not a casual figure in the Ukrainian national-liberation competitions, beginning from the end of 1917 in Kiev and to his murder in Rotterdam in 1938.

Key words: Yevhen Konovalets, Prosvita Society, «Sokil», Ukrainian Students Union.

Постановка проблеми. Кожна нація, яка в своїй історії змушена була за допомогою культурної, громадської, політичної та збройної діяльності або боротьби доводити право на свою державу, має перелік осіб, що виступали ініціаторами, організаторами та брали на себе основну відповідальність за реалізації цього завдання. Осмислення умов, обставин за яких ці особи прийшли до цієї діяльності або боротьби є необхідним з позиції як розуміння якісного складу, масштабу та результату, так і виховання сучасного громадянського суспільства. У цьому контексті, досліджуючи постать Євгена Коновальця, виникла необхідність розібратись з його громадською діяльністю в студентські роки. Це значно поглибить розуміння, чому саме він, для прикладу, в грудні 1917 р. у Києві, очолив військове формування Січових стрільців або в травні 1918 р. очолив Головну раду галицьких, буковинських та угорських українців тощо.

Аналіз дослідження. Стан дослідженості означеної проблеми визначають статті О. Ісаюк та І. Хоми (Ісаюк, 2011; Хома, 2017). У публіцистичній статті І. Хома спробував розібратись, де, окрім сім'ї, перед тим, як потрапити в громадсько-політичний простір, виховувались загальнолюдські цінності, вміння та навички підданого Австро-Угорської імперії, а що ще й формувало національну ідентичність. О. Ісаюк розкрила окремі фрагменти університетської освіти Є. Коновальця.

Мета статті. Дослідити участь Є. Коновальця в українському громадському житті у студентські роки.

Виклад основного матеріалу. За час навчання у гімназії Коновалець добре пізнав громадське життя українського студентства Львова. У червні 1909 р., завершивши навчання, вступає на факультет права і політичних знань Львівського університету. На цей час Коновалець вже активно займався громадською роботою у рідному селі Зашків.

Зі спогадів, зафіксованих О. Грицаєм, випливає, що метою громадської роботи Коновальця в Зашкові «... була абсолютна організація як Зашкова, так і довколишніх сіл Львівського повіту – і в напрямі посилення просвіти села, і з погляду закріплення економічно-господарських основ нашого життя, як от заснування селянських спілок для ощадностей та позик на лад Райфайзена». Він був одним із тих, хто долучився до розвитку вже діючої читальні «Просвіта», заснування тіловиховного і руханкового товариства «Сокіл» (Грицай, 1974: 24).

Фактично, це була боротьба за національну свідомість і організованість українців навколишніх сіл Львова, проти чого активно працював польський громадсько-політичний актив.

Відомий лист, якого Євген від свого імені надіслав 14 червня 1909 р. із Зашкова старшині товариства «Сокіл» у Львові: «Високоповажний Пане! Прошу тому чоловікові, котрий принесе сей лист видати ленти. Заразом просив бим дуже передати через него брошуру «Пожарництво»... Загальні збори відбудуться в неділю. Прошу отже конче прислати відпоручників, котрі б перевели в неділю пожарний курс ... Близших інформацій можете дістати у сего чоловіка, котрого як раз хочемо зробити головою «Сокола», а котрий є вже головою читальні» (Сова А., 2006: 7; ЦДА. Ф. 312. Оп. 1. Спр. 337. Арк. 3).

З листа випливає, що Коновалець, мав безпосереднє відношення до товариства «Сокіл» та читальні «Просвіти» у Зашкові.

Щодо участі Коновальця в діяльності зашківської «Просвіти», то зі звіту за 1 січня 1909 – 15 квітня 1910 р. випливає, що він не був членом управи читальні. Фігурує серед доповідачів рефератів у читальні. Загалом за звітний період було організовано приблизно 15 заходів, на п'яти з яких реферати виголошував Коновалець: «Про значення товариства «Сокіл»», «Профспілковий рух взагалі і про значення спілки кредитової», «Про значення спілкового склепу», «Т. Шевченко і його значення для селянства», «Історія України-Руси (найдавніші часи)». Загалом, зашківська читальня мала 149 членів (ЦДА. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 2618. Арк. 1–2).

З інформації, що безпосередньо свідчить про участь Коновальця в українських студентських товариствах Львова у перший рік навчання в університеті, є запис у «Журналі обліку книжкового фонду і грошового обороту у зв'язку з продажом книг» Українського студентського союзу (далі – УСС) про купівлю ним книг 5 квітня 1910 р. Євген придбав книги, які потім передав УСС: «Велика селянська війна» (М. Залізняк, 1908), «Звідки взялась і що значить назва «Русь» і «Україна» (Л. Цегельський, 1907) та «Цар голод» (О. Бах, 1883), «Король та народ» (М. Залізняк,

1908), «Начерк історії української літератури» (Б. Лепкий, 1909 р.) (ЦДІА. Ф. 400. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 7, 19, 25, 76).

Станом на 1909 р. українське студентське середовище Львова було добре структуроване. Діяло 7 українських студентських товариств: «Академічна громада» – об'єднувала студентів львівського університету, «Бандурист» – товариство студентів музичних навчальних закладів, «Медична громада» – студентів медиків, «Основа» – студентів політехніки, «Руська академічна поміч» – кредитне товариство, «Україна» – спортивне товариство та «Кружок правників» – товариство юристів (Ковалюк, 2001).

Українські студенти були активними діячами та членами товариств «Просвіта», «Січ», «Сокил-Батько», «Боян», «Рідна школа», «Українське педагогічне товариство», «Драматичне товариство імені Івана Котляревського, «Відродження» – протиалкогольне та інших.

Фактично в липні 1909 р. завершилися дискусії щодо створення загальної всеукраїнської студентської організації. Зокрема, 11–14 липня 1909 р. за результатами I-го Всеукраїнського студентського з'їзду створено «Український студентський союз». 7 листопада 1909 р. на установчих зборах було вибрано Головну раду Українського студентського союзу (Кузьмин, 2016).

О. Зінкевич пише, що Є. Коновалець брав участь у I-му Всеукраїнському студентському з'їзді (Зінкевич, 1974: 93).

На час заснування у другій половині 1909 р. консолідуючої української студентської організації, гуртувала, мобілізувала та актуалізувала діяльність студентства проблема колонізації Львівського університету та вимога відкрити український університет у Львові. Тому значною мірою вся робота організованого українського студентства була спрямована на доведення права на власний університет.

Після створення УСС розгортається нова хвиля активної діяльності за український університет.

28 червня вперше у верхній палаті Австрійського парламенту (Палаті панів) з приводу українського національного життя в імперії виступав Андрей Шептицький. У промові митрополит наголосив, що одним з ключових питань, яке потребує розв'язання, є відкриття українського університету. А. Шептицький наголосив, що українці досередили до права мати свою вищу освіту та науку (Промова митрополита, 1910).

Першого липня 1910 р., це була п'ятниця, з самого ранку в залі товариства «Сокил» зібрались 327 українських студентів. Серед них Є. Коновальця не було (ЦДІА. Ф. 400. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 5–7). Згодом студенти перейшли до головного корпусу університету, де розпочалось заплановане віче в третьому залі головного корпусу Львівського університету. Ректорат дозволю на українське студентське віче не дав. Після початку віча, польські студенти заблокували вихід із університету. Це переросло у сутички, залунали постріли. У результаті поранення отримали 10 українських студентів, з них студент факультету права та політичних знань Адам Коцко, не приходячи до пам'яті, помер на місці. Поранення зазнали і польські студенти. Поліція заарештувала всіх українських студентів. Газета «Діло» опублікувала прізвища більше 300 заарештованих. Серед них був і Євген Коновалець (Празник польської, 1910).

За результатами попереднього слідства 127 студентів були переведені до в'язниці. Пізніше 101 український студент постав перед судом (Качмар, 2002). У цьому переліку Коновальця немає. У грудні 1910 р. справу на 101 українського студента було передано до суду (Новинки, 1910).

Під час судових засідань Є. Коновалець проходив як свідок. 20 травня 1911 р. його було заслухано в суді у справі обвинувачення студента П. Решетила (Українські студенти, 1911).

4 липня 1911 р., рівно через рік після поховання А. Коцка, суд виніс вирок у цій справі. У результаті винними були визнані 99 українців, з різною мірою покарання (ЛЮДА. Ф. 350. Оп. 1. Т. 4. Спр. 3182. Арк. 67–67 зв.).

Повертаючись до липня 1910 р., зауважимо, що після цієї трагедії Є. Коновальцю вдалось продовжити навчання, хоча він, як і інші студенти, проходив по дисциплінарній справі в університеті.

Особливою активністю Коновалець продовжує відзначатися у громадській діяльності, яка була спрямована на розвиток «Просвіти», «Сокола» та інших організацій у Зашкові.

Зокрема, він учасник відкриття оновленого приміщення читальні «Просвіти» в Зашкові, яку було засновано ще в 1900 р. Про це свідчить лист до головного відділу «Сокола», надісланий

2 листопада 1910 р. із Зашкова за підписом голови Г. Клюка та «справника» Є. Коновальця, де йдеться про відкриття нової читальні (Сова, 2006, С. 7–8; ЦДІА. Ф. 312. Оп. 1. Спр. 337. Арк. 8).

22 січня 1911 р. Є. Коновалець повідомляв товариство «Сокіл» у Львові, що філія в Зашкові 29 січня проводитиме загальні збори і просив прислати делегата. Керівником зашківського «Сокола» залишався Г. Клюк, а секретарем Є. Коновалець (Сова, 2006: 7–8; ЦДІА. Ф. 312. Оп. 1. Спр. 337. Арк. 10).

У 1911 р., ще однією помітною подією у зашківському «Соколі» за безпосередньої участі Є. Коновальця, стала посвята 3 вересня прапора. У листі до «Сокола» у Львові запрошували приїхати представників. В анонсі, уміщеному в газеті «Діло», повідомлялось, що посвята супроводжуватиметься фестинами, де буде презентуватися пісня «Ой не ходи Грицю», запрошували свідомих українців з навколишніх сіл та інтелігенцію зі Львова. У листі та газетному повідомленні Є. Коновалець підписаний як Старшина «Сокола» в Зашкові (Сова, 2006: 8–9; ЦДІА. Ф. 312. Оп. 1. Спр. 337. Арк. 12).

Останній раз у матеріалах товариства «Сокіл» у Зашкові Є. Коновалець згадується 7 березня 1912 р. Йдеться про його лист до головного відділу «Сокола» у Львові, де він просить запровадити в зашківському осередку пожежні руханкові курси (Сова, 2006: 10; ЦДІА. Ф. 312. Оп. 1. Спр. 337. Арк. 13).

Щодо діяльності в читальні «Просвіти», то на той час Коновалець був членом управи, займаючи посаду писаря. У звіті станом на 18 листопада 1911 р. записано, що читальня мала вже 166 членів. Як і в попередньому звіті, Коновалець записаний доповідачем рефератів. За звітний період ним було виголошено доповіді на такі теми: «Значення організації для нашого народу», «Кооперація», «Розвиток шкільництва приватного і його значення для нашого народу». Читальня провела захід до 100-ї річниці народження Маркіяна Шашкевича. Доповідачами, окрім Коновальця, був журналіст, поет і драматург Михайло Курцеба, а також представник від «Академічної громади», прізвище не вказано.

У звіті наведена статистична інформація, яка демонструє, що читальня добре розвинена, щонеділі проводить зустрічі, має фінансові заощадження, члени сплачують внески, діють «Сокіл», «Сільський господар», господарсько-кредитна спілка, «Народний дім». Також зазначено, що поляки та євреї негативно ставляться до активності українців. Звіт написаний Коновальцем (ЦДІА. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 2618. Арк. 3–4).

У списку читальнь «Просвіти» від 27 квітня 1912 р., що належали до філії «Просвіти» імені М. Шашкевича у Львові, де подано інформацію про наявність інших українських товариств та організацій, зазначено, що в Зашкові є читальня, «Сокіл», «Сільський господар» та господарсько-кредитна спілка (ЦДІА. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 241а. Арк. 32 зв., 35).

Станом на квітень 1912 р., на тлі 61 читальні філії «Просвіти» імені М. Шашкевича у Львові, зашківський осередок поступався тільки Винникам. В осередках Львів – Підзамче, Гаї, Рясне, Скнилів, при читальні «Просвіти» діяли такі ж організації, що і в Зашкові (ЦДІА. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 241а. Арк. 32–39 зв., 35; ЦДІА. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 3568. Арк. 31 зв.).

У звіті читальні «Просвіти» Зашкова за 4 березня – 16 травня 1912 р. Коновальця серед членів управи немає, а також поміж тих, хто виголошував реферати. Серед записів про доповідачів рефератів немає жодної згадки. Посаду писаря займав Дмитро Вусович (ЦДІА. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 2618. Арк. 5).

У звіті, що був підготовлений 6 січня 1913 р., Коновалець зазначений писарем. Однак у кінці звіту є підпис голови читальні отця Єлішевського, а Коновальця відсутній. Немає його і серед доповідачів рефератів.

Натомість, починаючи з 1912 р., Коновалець є помітним у роботі філії «Просвіти» імені М. Шашкевича м. Львова. Зокрема, 5 березня 1912 р. Євген як представник читальні із Зашкова був учасником звичайних зборів «Просвіти» імені М. Шашкевича. У протоколі засідання записано, що збори відкрив голова філії С. Озаркевич, який звернув увагу на значення і розвиток філії, з огляду на інтенсивну працю поляків у селах навколо Львова. Продовжив розмову в цьому напрямі секретар Г. Микитей. Наступним виступив Коновалець, який звернувся з прохання до секретаря, щоб той не витрачав часу на звіт про діяльність філії, з огляду на те, що звіт є надрукований і всі

можуть прочитати. Започатковану дискусію підтримав В. Шухевич (дідо Р. Шухевича), у своєму виступі наголосив на бездіяльності української інтелігенції. Особливо було відзначено пасивність вчителів і необхідність запрошувати їх на засідання «Просвіти».

Після цього, слово знову взяв Коновалець, запропонувавши, щоб загальні збори доручили керівництву філії звернутися до всіх українських партій і товариств, що працюють у Львівському повіті, для здійснення системної просвітньої діяльності в Львівському повіті. Коновалець запропонував, щоб керівництво провело аналіз, де було б визначено села з незадовільною просвітньою роботою, а тоді зорганізуватися для пошуку шляхів урегулювання складної ситуації. Запропонував і поступові кроки: 1) навести порядок із членськими внесками; 2) зробити точні статистичні дані; 3) організувати частіше планові курси в різних місцевостях, з урахуванням місцевих потреб. Ця пропозиція була прийнята зборами (ЦДІА. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 3565. Арк. 45–50 зв.).

Запис у протоколі свідчить, що Коновалець був вже добре інтегрований в організаційне середовище філії «Просвіти», вільно володів ситуацією про стан справ та мав розуміння, як слід поліпшити роботу товариства в повіті.

Приблизно на початку 1913 р. Коновальця було включено до складу управління філії «Просвіти» імені М. Шашкевича. Під час звіту керівництва філії, що проходили 11 лютого 1913 р., Коновалець з П. Бубелою представляли канцелярію (ЦДІА. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 3568. Арк. 50).

19 березня, це була середа, відбулися загальні збори філії, на яких зібралися понад 200 членів. Збори відкрив голова Є. Озаркевич, який запросив у президію голову зашківської читальні отця Б. Сльашевського, а секретарями також двох представників читальні в Зашкові – Г. Хомина і М. Гавронського. Звіт філії представив секретар П. Бубела. Після чого з рефератом на тему «Про просвітню акцію в місті Львові і повіті» виступив Коновалець, а П. Бубела з рефератом на тему «Стан повіту і план дальшої акції» (Філія Просвіти, 1913). Ці збори також обрали делегатів на звичайні загальні збори товариства «Просвіти», що були заплановані на 8 квітня 1913 р. Серед 13 делегатів, був і Коновалець (Вісти з Просвіти, 1913).

О. Грицай пише, що «від 1911 р. – він (Коновалець – І. Х.) разом з Романом Дашкевичем засновує при львівській філії «Просвіти» студентський просвітній гурток, який нараховував 70 членів. Головою тут був Дашкевич, а Коновалець виконував обов'язки відпоручника «Просвіти»» (Грицай, 1974: 30).

Найімовірніше, цей напрям їхньої спільної роботи розпочався у 1912 р. та був пов'язаний з просвітньою комісією УСС та читальнями «Просвіти». Членом цієї комісії станом на лютий 1912 р. був Р. Дашкевич, на той час студент першого курсу. У звіті роботи комісії станом на 9 квітня 1912 р. йдеться про дуже слабку організацію просвітньої роботи (ЦДІА. Ф. 400. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 3–4). Окрім того, Р. Дашкевич був членом і видавничої комісії студентського союзу (ЦДІА. Ф. 400. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 2). 28 квітня 1912 р. Р. Дашкевич був обраний до головної ради УСС на посаду бібліотекара (З Укр. Студ. Союзу, 1912).

О. Грицай, посилаючись на слова Коновальця, пише: «Ми, – оповідав мені Полковник, – розпоряджали відповідними фондами й підготовляли нашу працю так, що щонеділі виїздило з нашого доручення 50–60 референтів, студенти й студентки, на просвітню роботу, здебільшого з рефератами й доповідями, на села. Тоді на такі реферати був між нашими селянами й робітниками просто голод, і скільки доповідачів ми не висилали б, усе було замало» (Грицай, 1974: 30).

Коновалець обраний до головної ради УСС 15 грудня 1912 р. Керівником обрали студента Осипа Когута, заступником – студента Антіна Жилу, Р. Дашкевича – архіваріусом, а Є. Коновальця – касиром (ЦДІА. Ф. 400. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 1).

4 лютому 1913 р. газета «Діло» опублікувала звернення від лідерів українського студентського руху під назвою «За український університет. Голос академічної молоді». У зверненні йшлося про те, щоб українське суспільство підтримувало боротьбу за український університет як справу першочергової культурної потреби. Під зверненням підписалися: О. Когут, Ю. Полянський, О. Гамораківна, О. Степанівна, А. Жила, Г. Ничка, В. Котецький, В. Мельник, В. Пежанський, Є. Коновалець, Д. Попович, Ю. Чайківський, Ф. Федорців, Ф. Гула, П. Лещій, В. Целевич, В. Білозор, Л. Генкевич, В. Бандрівський, Д. Бурко, А. Зелений, В. Косаревич (За український університет, 1913).

3 квітня головна рада УСС скликала збори, на які запросила всіх українських студентів, що навчалися у Львові. Зібралось близько 130 осіб. Голова УСС О. Когут повідомив, що причиною зборів є представлення перед студентством директив для подальшої успішної діяльності. П. Дідушок виступив з рефератом на тему «Про потребу об'єднання нашої організації», Ю. Охримович представив доповідь «Про значення і завдання студентського союзу», Є. Коновалець виголосив доповідь «Про стан університетської справи». Власне, актуальність доповіді про університет була пов'язана з тим, що ця тема відійшла на другий план через виборчу реформу. Акцентувалося на тому, що після того, як виборчу реформу буде реалізовано, відкриття українського університету має стати першочерговим завданням. Останнім з доповіддю виступив І. Чмола, який вказав на потребу підготовки національної самооборони через заснування стрілецьких дружин та поширення серед українців самостійницьких гасел. Це для того, щоб гасло «Самостійна Україна» набуло реального змісту та бути готовим до міжнародних конфліктів (Збори львівського, 1913).

До обрання в склад головної ради УСС, Коновалець свою діяльність зосереджував у IV секції союзу, яка об'єднувала студентів – прихильників Української національно-демократичної партії. Загалом у союзі налічувалося чотири секції: I – студенток, II – імені М. Драгоманова, III – просвітній гурток, IV – націонал-демократична. У другій секції були прихильники Української радикальної партії (Кузьмин, 2016: 48).

Секцію було відкрито 26 травня 1911 р., першим керівником став Семен Магалаєс (Кузьмин, 2016: 48), наступним – Володимир Пежанський, а його заступником Тарас Франко. 11 грудня 1912 р. на зборах IV секції В. Пежанського переобрали головою секції, а заступником обрали Коновальця (Шах, 1974: 65).

Приблизно у квітні 1913 р. Коновальця обрали головою IV національно-демократичної секції, а секретарем – Ю. Чайківського (На довірочну нараду, 1913).

На цей час УСС активно працював над проведення 2–4 липня 1913 р. II Всеукраїнського студентського з'їзду та ювілею 40-річчя творчої діяльності Івана Франка. У комісії з організації з'їзду був присутній і Коновалець.

Цікавим нюансом є те, що план виступів на з'їзді було опубліковано 1 червня 1913 р. у газеті УСС «Шляхи». Вказано 6 доповідей, на такі теми: «Українська молодь в останні часи», «Політичне положення української нації», «Українська молодь та духовна культура», «Молодь російської України, її конструкція та завдання», «Народне виховання і шкільництво (народні школи, середні школи, університет)», «Участь молоді в просвітній і політичній праці» (Із Українського студентського союзу, 1913). Натомість оголошення від 26 червня містить сьому доповідь, на тему «Університетська справа», яку на з'їзді виголосить Коновалець (II Всеукраїнський, 1913).

II Всеукраїнський студентський з'їзд урочисто розпочав роботу в середу 2 липня об 11 годині у великій залі Народного дому у Львові. Зібралися до 500 студентів, що приїхали з Відня, Чернівців, Грацу, Кракова, Праги. Відкриття з'їзду відвідав голова українського парламентського клубу К. Левицький, професори Томашівський, Станіслав Дністрянський, Грушевський, Кирило Студинський та інші. Відсутність представників політичних партій можна пояснити тим, що відбулись вибори до Галицького сейму і тривали підрахунки голосів.

Збори відкрив П. Дідушок. Головою з'їзду обрали В. Левицького. Було виголошено привітання від різних українських молодіжних та студентських товариств, серед них були з Санкт-Петербурга, Києва, Харкова, Одеси. Вітання надіслав Іван Пулюй та багато інших.

Після обіду слово для виступу надали К. Заклинському з доповіддю «Українська молодь в Австрійській Україні за останні 40 років на тлі діяльності Івана Франка». Відзначив, що молодь підняла університетську справу на рівень Віденського парламенту. У доповіді «Молодь російської України, її завдання і конструкція» Володимир Котецький торкнувся активності українського студентства в Росії за останні 10 років. Р. Секела запропонував, щоб конгрес відправив до Івана Франка делегацію з привітанням від усього українського студентства соборної України.

У четвер 3 липня роботу з'їзду відкрив Дмитро Донцов (1883 – 1973) доповіддю «Українська молодь і теперішнє положення нації». Головні тези доповіді полягали у такому: старі політичні програми які використовували українці, а часто і ще продовжує використовувати (Драгоманів-

ський автономізм) втрачають свою раціональність; новою програмою має стати програма політичного сепаратизму від Росії; сучасна міждержавна ситуація сприяє здійсненню сепаратистської ідеї. Насамкінець зазначив, що слід підготувати революцію в «умах», щоб пізніше вона перетворилась у «революцію чину» (дії).

Іван Чмола підняв питання про військову підготовку, яку з'їзд зустрів бурхливими оплесками.

Після обіду виступив Коновалець з доповіддю «Університетська справа», у якій згадав про події липня 1910 р., а також відзначив, що боротьбу за створення українського університету слід вивести на рівень найважливішої справи національного громадсько-політичного руху.

Виступ Коновальця викликав жваву дискусію, в якій взяли участь проф. О. Колесса, Р. Секе-ла, П. Дідушок, Ю. Чайківський, проф. С. Дністрянський, проф. С. Рудницький, К. Заклинський, Р. Заклинський, В. Сабат та інші. Р. Заклинський зауважив, що в розмові про український університет повинно йтися про «огнище культури, а не про фабрику дипломів». У відповідь Рудницький зазначив, що «Ми хочемо університету, а не чогось вроді університету. Університет здобудемо політичною і науковою працею. Наш університет при інтенсивній праці може стати огнищем культури, важним не лише для Славянщини, а й для всесвітньої культури».

Коновалець, не брав участі в дискусії, але в підсумку сказав, що «Для університетської боротьби потрібно нам карної, справної і сильної праці організації. На кожний виступ поляків у Львові повинна послідувати реакція на провінції де ми є в більшості».

Після обіду з'їзд відвідав Іван Франко, якого довший час вітали учасники. Його промову на з'їзді зустріли гучними оплесками.

З'їзд завершив свою роботу в обід 4 липня піснюю на слова Івана Франка «Не пора, не пора москалеві й ляхові служити». Присутні домовились зустрітись о 14.30 на могилі А. Коцька. Над могилою виступили Грушевський і студент Степан Біляк (Хома, 2016).

Загалом 1913 р. став важливим етапом у житті Коновальця, коли він у віці 22 років дійшов до вершин у студентському громадському житті, повною мірою активізувавши університетське питання, мобілізуючи для цієї цілі студентство, інтелігенцію й широкий загал українського суспільства.

Отже, проведене дослідження дає підставу зробити наступні **висновки**:

- По-перше, громадську діяльність Коновалець розпочав з первинної ланки, а саме з діяльності в товаристві «Сокіл» та читальні «Просвіти» в селі Зашків. На цьому рівні він став одним з тих, хто забезпечив розвиток діючих осередків українського національного життя та створення нових.

- По-друге, досвід здобутий у громадському житті Зашкова, дав змогу продовжити діяльність у Львові в Українському студентському союзу та філії товариства «Просвіта» імені М. Шашкевича. Вміння забезпечувати зміни, розвиток забезпечило послужило підставою до управлінського складу цих організацій.

- По-третє, у діяльності Коновальця вирізняється бажання та вміння аналізувати ситуацію, що продемонстровано в доповідях, які він періодично репрезентував на різних рівнях українського національного життя.

Все це, дало змогу Коновальцю у студентські роки зайняти ключові позиції в просвітньому та політичному молодіжному житті Галичини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- Вісти з Просвіти, 1913 – Вісти з Просвіти // Письмо з Просвіти. Львів, 1913. Ч. 6. Рік VII. С. 175–176.
- Грицай, 1974 – Грицай О. Життя і діяльність Є. Коновальця до 1917 року // Євген Коновалець та його доба. Мюнхен 1974. 1021 с.
- Із Українського студентського союзу, 1913 – Із Українського студентського союзу // Шляхи. 1 червня 1913. С. 62.
- Ісаюк, 2011 – Ісаюк О. Євген Коновалець – студент Львівського університету // Українські визвольні змагання. Львів, 2011. Збірник 16: До 120-ліття з дня народження Євгена Коновальця. С. 48–59.
- З Укр. Студ. Союзу, 1912 – З Укр. Студ. Союзу // Діло. 2 н.ст. (19 квітня ст.ст.) травня 1912 р. С. 6–7.
- За український університет, 1913 – За український університет. Голос академічної молоді // Діло. 4 н.ст. (23 січня ст.ст.) лютого 1913. С. 4.

- Збори львівського, 1913 – Збори львівського університетського студентства // Шляхи. – 15 квітня 1913 р. – С. 31–32.
- Зінкевич, 1974 – Зінкевич О. Студентські роки Є. Коновальця // Євген Коновалець та його доба. Мюнхен 1974. 1021 с.
- Качмар, 2002 – Качмар Л. Галичина в політичному житті Наддніпрянських емігрантів на початку ХХ ст. Львів, 2002. С. 69.
- Ковалюк, 2001 – Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях. ХІХ – ХХ ст. Львів, 2001. С. 155.
- Кузьмин, 2016 – Кузьмин Р. Український студентський союз: центральний координаційний орган студентських товариств Галичини в 1909 – 1914 роки // Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». Випуск 110. С. 46–51.
- ДАЛО – Державний архів Львівської області.
- На довірочну раду, 1913 – На довірочну раду // Діло. 6 н.ст. (23 ст.ст. квітня) травня. 1913. С. 5.
- Новинки, 1910 – Новинки // Діло. 21 н.ст. (8 ст.ст.) грудня 1910. С. 5.
- Празник польської, 1910 – Празник польської чорної сотні // Діло. 2 н.ст. (19 ст.ст.) липня 1910. С. 3–5.
- Промова митрополита, 1910 – Промова митрополита Андрія Шептицького // Діло. 29 н.ст. (16 ст.ст.) червня 1910. С. 3.
- Сова, 2006 – Сова А. Листування Євгена Коновальця зі старшиною товариства «Сокіл-Батько» // Український визвольний рух. Львів, 2006. Збірник 8. С. 5–10.
- Українські студенти, 1911 – Українські студенти перед польським судом // Діло. 22 н.ст. (9 ст.ст.) травня 1911. С. 5.
- Філія Просвіти, 1913 – Філія Просвіти у Львові // Діло. 19 н.ст. (6 ст.ст.) березня. 1913.
- Хома, 2017 – Хома І. Я. Освітній портрет організатора українського націоналізму // dyvys.info/2017/10/02/istoriya-z-ivanom-homoyu-osvitnij-portret-organizatora-ukrayinskogo-natsionalizmu/
- Хома, 2016 – Хома І. Я. Євген Коновалець. Історія нескорених. Харків, 2016. С. 18–22.
- Шах, 1974 – Шах С. Молодість Є. Коновальця // Євген Коновалець та його доба. Мюнхен 1974. 1021 с.
- ЦДАЛ – Центральний державний історичний архів у м. Львові.
- ІІ Всеукраїнський, 1913 – ІІ Всеукраїнський студентський з'їзд // Діло. 26 н.ст. (13 ст.ст. червня) червня. 1913. С. 4.

REFERENCES

- Visty z Prosvity, 1913 – Visty z Prosvity [The news from the Prosvita Society] // Pismo z Prosvity. Lviv, 1913. Ch. 6. Rik VII. S. 175–176. [in Ukrainian]
- Hrytsai, 1974 – Hrytsai O. Zhyttia i diialnist Ye. Konovaltsia do 1917 roku [Ye. Konovalets' life and activity till 1917] // Yevhen Konovalts ta yoho doba. Miunkhen 1974. 1021 s. [in Ukrainian]
- Iz Ukrainskoho studentskoho soiuza, 1913 – Iz Ukrainskoho studentskoho soiuza [From the Ukrainian students' union] // Shliakhy. 1 chervnia 1913. S. 62. [in Ukrainian]
- Isaiuk, 2011 – Isaiuk O. Yevhen Konovalts – student Lvivskoho universytetu [Yevhen Konovalts as the student of Lviv university] // Ukrainski vyzvolni zmahannia. Lviv, 2011. Zbirnyk 16: Do 120-littia z dnia narodzhennia Yevhena Konovaltsia. S. 48–59. [in Ukrainian]
- Z Ukr. Stud. Soiuza, 1912 – Z Ukr. Stud. Soiuza [From the Ukrainian students' Union] // Dilo. 2 n.st. (19 kvitnia st.st.) travnia 1912 r. S. 6–7. [in Ukrainian]
- Za ukrainskyi universytet, 1913 – Za ukrainskyi universytet. Holos akademichnoi molodi [For the Ukrainian university. The voice of the academic youth] // Dilo. 4 n.st. (23 sichnia st.st.) liutoho 1913. S. 4. [in Ukrainian]
- Zbory lvivskoho, 1913 – Zbory lvivskoho universytetskoho studentstva [A meeting of Lviv university students] // Shliakhy. – 15 kvitnia 1913 r. – S. 31–32. [in Ukrainian]
- Zinkevych, 1974 – Zinkevych O. Studentski roky Ye. Konovaltsia [The student's years of Ye. Konovalts] // Yevhen Konovalts ta yoho doba. Miunkhen 1974. 1021 s. [in Ukrainian]
- Kachmar, 2002 – Качмар Л. Галичина в політичному житті Наддніпрянських емігрантів на початку ХХ ст. [Galicia in the political life of the emigrants from Naddnyprianshchyna in the beginning of the ХХ с.]. Lviv, 2002. S. 69. [in Ukrainian]
- Kovaliuk, 2001 – Kovaliuk R. Ukrainskyi studentskyi rukh na zakhidnykh zemliakh. ХІХ – ХХ ст. [Ukrainian students' movement in the western lands. the ХІХ – ХХ cc.] Lviv, 2001. S. 155. [in Ukrainian]
- Kuzmyn, 2016 – Kuzmyn R. Ukrainskyi studentskyi soiuz: tsentralnyi koordynatsiinyi orhan studentskykh tovarystv Halychyny v 1909 – 1914 roky [The Ukrainian students' union: the central coordinative organ of Galician students' societies in 1909 – 1914] // Zbirnyk naukovykh prats «Hileia: naukovyi visnyk». Vypusk 110. S. 46–51. [in Ukrainian]

- DALO – Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti [The State archive of Lviv region].
Na dovrochnu naradu, 1913 – Na dovrochnu naradu [To a consultation meeting] // Dilo. 6 n.st. (23 st.st. kvitnia) travnia. 1913. S. 5. [in Ukrainian]
Novynky, 1910 – Novynky [News] // Dilo. 21 n.st. (8 st.st.) hrudnia 1910. S. 5. [in Ukrainian]
Praznyk polskoi, 1910 – Praznyk polskoi chornoj sotni [The feast of the Polish «black» company] // Dilo. 2 n.st. (19 st.st.) lypnia 1910. S. 3–5. [in Ukrainian]
Promova mytropolity, 1910 – Promova mytropolity Andriia Sheptytskoho [Metropolitan Andrey Sheptytskyi's speech] // Dilo. 29 n.st. (16 st.st.) chervnia 1910. S. 3. [in Ukrainian]
Sova, 2006 – Sova A. Lystuvannia Yevhena Konovaltsia zi starshynoiu tovarystva «Sokil-Batko» [The correspondence of Yevhen Konovalts with the foreman of the society «Sokil Bat'ko» («Falcon-Father»)] // Ukrainskyi vyzvolnyi rukh. Lviv, 2006. Zbirnyk 8. S. 5–10. [in Ukrainian]
Ukrainski studenty, 1911 – Ukrainski studenty pered polskym sudom [The Ukrainian students before the Polish court] // Dilo. 22 n.st. (9 st.st.) travnia 1911. S. 5. [in Ukrainian]
Filiia Prosvity, 1913 – Filiia Prosvity u Lvovi [Lviv branch of the Prosvita Society] // Dilo. 19 n.st. (6 st.st.) bereznia. 1913. [in Ukrainian]
Khoma, 2017 – Khoma I.Ia. Osvitnii portret orhanizatora ukrainskoho natsionalizmu [The Educational portrait of the organizer of the Ukrainian nationalism] // URL: dyvys.info/2017/10/02/istoriya-z-ivanom-homoyu-osvitnij-portret-organizatora-ukrayinskogo-natsionalizmu/ [in Ukrainian]
Khoma, 2016 – Khoma I. Ya. Yevhen Konovalts. Istoriia neskorenykh [Yevhen Konovalts. The History of the unsubdued], Kharkiv, 2016. S. 18–22. [in Ukrainian]
Shakh, 1974 – Shakh S. Molodist Ye. Konovaltsia [Ye. Konovalts' youth] // Yevhen Konovalts ta yoho doba. Miunkhen 1974. 1021 s. [in Ukrainian]
TsDIAL – Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv u m. Lvovi [The Central State Historical Archive in Lviv].
II Vseukrainskyi, 1913 – II Vseukrainskyi studentskyi zizd [The Second All-Ukrainian Students' Congress] // Dilo. 1 26 n.st. (13 st.st. chervnia) chervnia. 1913. S. 4. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 8.04.2018 р.